

แหล่งที่มาและการกำหนดอายุคัมภีร์อรุณวตีสูต

รุ่งโรจน์ ภิรมย์อนุกุล*

บทนำ

คัมภีร์อรุณวตีสูตจัดเป็นคัมภีร์ประเภทโลกศาสตร์ ที่สำคัญคัมภีร์หนึ่ง ที่พระมหากษัตริย์ราชินี 1 (พญาลิไท) ได้ทรงอ้างอิงไว้ในบทพระราชนิพนธ์ของพระองค์เรื่อง ไตรภูมิภิกขา¹

จากผลงานวิทยานิพนธ์เรื่อง “อรุณวตีสูต : การตรวจชำระและศึกษาเชิงวิเคราะห์” ได้ระบุแหล่งที่มาบางตอนของคัมภีร์อรุณวตีสูตและพร้อมทั้งได้เสนอข้อสมมุติฐานของยุคสมัยของการประพันธ์ว่า เนื่องจากไม่ปรากฏหลักฐานคัมภีร์อรุณวตีสูตในลังกาทวีป ดังนั้น คัมภีร์อรุณวตีสูตจึงเป็นคัมภีร์ที่ประพันธ์ขึ้นในประเทศไทย แต่เนื่องจากภิกษุในเมืองเชียงใหม่ไม่ทราบสำนักของผู้ประพันธ์อรุณวตีสูต ดังนั้น คัมภีร์นี้จึงมิได้ประพันธ์ขึ้นในเมืองเชียงใหม่ แต่ประพันธ์ขึ้นในเมืองหริภุญไชย ในราวรัชกาลพระเจ้าอากัทธิราชจนถึงรัชกาลพระเจ้าภูมิบาล (พ.ศ. 1590-1825) ทั้งนี้เพราะพุทธศาสนาในเมืองหริภุญไชยเจริญรุ่งเรือง²

* อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

¹ พระมหากษัตริย์ราชินี (ลิไท), ไตรภูมิภิกขา (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2526), หน้า 2.

² กวี แสงมณี “อรุณวตีสูต : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523, หน้า 5.

เนื้อความ

จากข้อมูลในหนังสือเรื่อง “บาญชีคัมภีร์ภาษาบาลี แล ภาษาสันสกฤต อันมีฉบับในหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร”³ และวิทยานิพนธ์เรื่อง “อรุณวตีสูต : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”⁴ อีกทั้งข้อมูลในส่วนงานจารึกและภาษาโบราณ สำนักหอสมุดแห่งชาติ ต่างระบุตรงกันว่าคัมภีร์นี้มีขนาดความยาว 1 ผูก อีกทั้งคัมภีร์อรุณวตีสูตไม่ปรากฏนามผู้ประพันธ์ สถานที่และปีที่ประพันธ์

เนื้อหาของคัมภีร์อรุณวตีสูต เริ่มต้นด้วยบทปณามพจน์ซึ่งแต่งเป็นปัฐยาวัตฉันทน์จำนวน 3 บท จากนั้นจึงกล่าวถึงประวัติพระสิขีพุทธเจ้าตั้งแต่ประสูติจนกระทั่งเสด็จมาประทับที่เมืองอรุณวดี และในเช้าวันหนึ่งระหว่างที่เสด็จออกบิณฑบาตพระสิขีพุทธเจ้าทรงนำพระภิกษุผู้ออกภิกขุขึ้นไปยังพรหมโลกและพระอภิภูได้แสดงพระธรรมเทศนาแก่พรหม

พระอานนท์ได้เกิดความสงสัยเกี่ยวกับวิสัยของสาวกญาณกับพุทธญาณ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสเทศนา เรื่องราวอนุภาพของพระพุทธเจ้าทรงมีมากกว่าพระสาวกเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ เพราะพระสาวกนั้นสามารถที่จะแสดงธรรมได้จำกัดเพียงแต่ในจุลโลกธาตุ แต่พระพุทธเจ้าสามารถที่จะแสดงธรรมไปตลอดมัชฌิมโลกธาตุตลอดไปจนไม่มีที่สิ้นสุด จากนั้นจึงทรงแสดงลักษณะและองค์ประกอบของจักรวาล พร้อมทั้งเรื่องชาติเขต, อาณาเขต และวิสัยเขต และเมื่อจบพระเทศนาพระอานนท์ก็บรรลुพระโสดาบัน ซึ่งเรื่องราวที่พระพุทธเจ้าเทศนาโปรดพระอานนท์สามารถสรุปประเด็นได้ดังต่อไปนี้

1. การให้คำจำกัดความของคำว่า “ทศพล”
2. ภูมิศาสตร์และขนาดของจักรวาล
3. อายุของเทวดาในแต่ละชั้น

³ พระพิณิจวรรณการ (แสง สาลิตุล) เปรียญ, บาญชีคัมภีร์ภาษาบาลี แล ภาษาสันสกฤต อันมีฉบับในหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2464), หน้า 30. กรมการหอพระสมุดฯ ให้พิมพ์ในงานเฉลิมพระชันษาชาชาติ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระมหาสมณะ เมื่อปีระกา พ.ศ. 2464

⁴ กวี แสงมณี “อรุณวตีสูต : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”, หน้า 6-7.

4. การดับสูญและการเกิดของจักรวาล
5. มหานครและปัจฉิมัตริฐ
6. มหานรก
7. ภูมิศาสตร์ชมพูทวีป
8. การโศกรของพระอาทิตย์และพระจันทร์

ที่มาของเนื้อเรื่อง

เนื้อเรื่องในคัมภีร์อรุณวตีสูตรนั้นเป็นลักษณะการนำเสนอแบบกว้างมิได้ลงรายละเอียดของจักรวาล ซึ่ง รศ.ดร.สุภาพรณ ฒ บางช้าง ได้เคยเสนอถึงแหล่งที่มาคัมภีร์อรุณวตีสูตราและวัตถุประสงค์การประพันธ์ของคัมภีร์อรุณวตีสูตราในลักษณะของภาพรวมไว้ว่า “คัมภีร์นี้แต่งขึ้นโดยอาศัยเนื้อเรื่องจากอรุณวตีสูตราในสังยุตตนิกายสุตตันตปิฎก มาเป็นสาระพื้นฐานแล้วขยายความออกไป เสมือนเป็นอรรถกถาของอรุณวตีสูตราในพระไตรปิฎก แต่มิได้อธิบายความหมายของคำเชิงไวยากรณ์หรือวิเคราะห์มุ่งแต่ขยายความโดยเฉพาะแนวคิดเรื่องความยิ่งใหญ่แห่งพุทธญาณให้กระจ่างชัด โดยเหตุที่แต่งอย่างเสมือนเป็นอรรถกถา จึงไม่ได้แบ่งเนื้อหาออกเป็นกัณฑ์”⁵

หากแต่ในบทความนี้ผู้เขียนได้พบว่าแท้จริงแล้วเนื้อหาในคัมภีร์อรุณวตีสูตราเป็นการนำข้อความมาจากวรรณคดีบาลีลังกาคุคอรรถกถาและวรรณคดีบาลีลังกาในช่วง ครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 17 ดังนั้น ผู้เขียนจึงได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบเนื้อความของคัมภีร์อรุณวตีสูตราเพื่อที่จะเสนอถึงเรื่องแหล่งที่มาของเนื้อหาของคัมภีร์อรุณวตีสูตรา ซึ่งจะมีผลต่อการกำหนดอายุและสถานที่ประพันธ์

อนึ่งการเปรียบเทียบข้อความของคัมภีร์อรุณวตีสูตรกับคัมภีร์อื่นๆ นั้นลักษณะข้อความที่เหมือนกันเป็นข้อความยาวมากจึงมีสามารรถจะตีพิมพ์ได้หมด ดังนั้น ผู้เขียนจึงขอยกข้อความเพียงบางส่วนเท่านั้น ส่วนรายละเอียดสามารถศึกษาเพิ่มเติมจากข้อมูลที่ระบุไว้ในเชิงอรรถ และเนื่องจากบทความนี้มุ่งเน้นที่จะแสดงที่มาของคัมภีร์อรุณวตีสูตราเพื่อความกระจ่างชัดจะยกข้อความที่เป็นภาษาบาลีเพื่อเปรียบเทียบสำนวนภาษา

⁵ รศ.ดร.สุภาพรณ ฒ บางช้าง, “วรรณกรรมโลกศาสตร์ในพุทธศาสนาเถรวาท” เอกสารประกอบการประชุมเชิงวิชาการ เรื่องวรรณกรรมเกี่ยวกับโลกศาสตร์และสุภามิตพระร่วง (เอกสารอำนวยการ), หน้า 17.

แหล่งที่มาของเรื่อง

ผู้เขียนได้แบ่งที่มาของเนื้อเรื่องออกเป็น 2 ส่วนคือ ส่วนที่เป็นโครงสร้างเรื่องหลัก และส่วนที่เป็นเนื้อหาประกอบเรื่อง อนึ่งลักษณะการนำเนื้อหาจากคัมภีร์อื่นมาประกอบการประพันธ์คัมภีร์อรุณวดีสูตรมีอยู่ 2 ลักษณะคือ

1. นำเนื้อความในคัมภีร์เดิมมาทั้งหมดแต่ในบางครั้งก็มีการขยายเนื้อความหรือมีปรับเปลี่ยนไวยากรณ์
2. นำเพียงผลความมาเท่านั้น

1. แหล่งที่มาของโครงสร้างเรื่องหลัก

โครงสร้างเรื่องหลักเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับพระสิขีพุทธเจ้าและพระภิกษุช็ออภิกุเสด็จขึ้นไปพรหมโลก ซึ่งเรื่องดังกล่าวนี้มีได้ปรากฏเฉพาะแต่ในสังยุตตนิกายเท่านั้น หากแต่ยังปรากฏในอรรถกถาจูฬนีสสูตร⁶ และติวิษพุทธเขตต์วณณาของคัมภีร์ชินาลังการฎีกา⁷

เนื้อความช่วงเปิดเรื่องและปิดเรื่องของคัมภีร์อรุณวดีสูตรมีความใกล้เคียงกับเนื้อความในอรรถกถาจูฬนีสสูตรในคัมภีร์มโนรถปฎุณี แต่ในบางครั้งก็พบว่ามี การนำข้อความบางประโยคมาจากคัมภีร์ชินาลังการฎีกา ดังตัวอย่างที่ยกมาเปรียบเทียบ

ตัวอย่างเหตุการณ์การเปิดเรื่อง

สังยุตตนิกาย

อด โข ภิกขเว สิขี ภควา อรหํ สมหาสมพุทฺโธ อภิกุํ ภิกขุํ อามนฺเตสิ. ปฏฺิภาตฺตํ พุราหุมนฺ ตํ พุราหุมนฺ พุรหุมนุ จ พุรหุมนฺปริสาย จ พุรหุมนฺปาริสชฺชานณฺจ ฐมฺมิ กถาติ. เอวํ ภนฺเตติ โข ภิกขเว อภิกุํ ภิกขุํ สิขิสฺส ภควโต อรหโต สมหาสมพุทฺธสฺส

⁶ พระพุทธโฆษาจารย์, มโนรถปฎุณี นาม องคุดตฺรนิกายฎกฺกา, ทุดิโย ภาโต (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 342-353.

⁷ พระพุทธรัชิตาจารย์, ชินลงการฎีกา (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2545), หน้า 55.

ปฏิสสุตวา พุรหฺมานณฺจ พุรหฺมปรีสยจ พุรหฺมปารีสฺชเช จ ฐมฺมียา กถาย สนฺทสฺเสสิ
สมาทเปสิ สมุตเตเชสิ สมปฺหฺเสสิ⁸

มโนรทฺปุรณิ

มหาพุรหฺมา สมฺมาสมพุทฺธํ ทิสฺวา อตฺตโน ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา พุรหฺมาสนํ
ปณฺญาเปตฺวา อทาสิ. เถรสฺสาปิ อนุจฺฉวิกํ อาสนํ ปณฺญาปยีสฺสุ. นิสฺสีทิ ภควา ปณฺณตเต
อาสเน. เถโรปิ อตฺตโน ปณฺณตฺตาสเน นิสฺสีทิ. มหาพุรหฺมาปิ ทสพฺลํ วนฺทิตฺวา เอกมฺนตํ
นิสฺสีทิ. อถ โข ภควา อภิภูภิกฺขุํ อามนฺเตสิ ปฏิภาตฺตุ ตํ พุรหฺมณฺ พุรหฺมโน จ พุรหฺมปรี-
สยจ พุรหฺมปารีสฺชชานณฺจ ฐมฺมํ กเถสิติ ตสฺมี ฐมฺมํ กเถนเต พุรหฺมคณา อุชฺฌายีสฺสุ :
จิสฺสํ วต มยํ สตถฺ อากมนํ พุรหฺมโลเก อลภิมหา⁹

ชินาลงฺการฎีกา

ตํขณฺณเวยว ภควา พุรหฺมโลเก ปาตุโรหิสิ. มหาพุรหฺมาปิ ภควนฺตํ ทิสฺวา ปจฺจุ-
คฺคณตฺวา ทิปฺพาสนํ ปณฺญาเปตฺวา ภควโต อทาสิ. เถรสฺสาปิ อนฺรูปี อาสนํ ปณฺญาเปสิ.
นิสฺสีทิ ภควา ปณฺณตฺตาสเน เถโรปิ อตฺตโน ปณฺณตฺตาสเน นิสฺสีทิ. มหาพุรหฺมาปิ ทสพฺลํ
วนฺทิตฺวา เอกมฺนตํ นิสฺสีทิ. อถ โข ภควา อภิภูภิกฺขุณฺ อามนฺเตตฺวา “ปฏิภาตฺตุ ตํ
พุรหฺมณ ฐมฺมิกถา” ติ อาท. เอวํ วุตเต พุรหฺมาโน อุชฺฌายีสฺสุ : จิสฺสํ วต มยํ สตถฺ
พุรหฺมโลกาคมนํ ลภิมหา¹⁰

คัมภีร์อรุณวตีสสูตร

ตํขณฺณเวยว ภควา พุรหฺมโลเก ปาตุโรหิสิ. มหาพุรหฺมาปิ สมฺมาสมพุทฺธํ ทิสฺวา
อตฺตโน ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา มหาพุรหฺมทิปฺพาสนํ ปณฺญาเปตฺวา อทาสิ. เถรสฺสาปิ อนุ-
จฺฉวิกํ อาสนํ ปณฺญาปยิ ภควา ปณฺณตฺตาสเน ฐิตฺโต. เถโรปิ อตฺตโน ปณฺณตฺตาสเน นิสฺสีทิ.
มหาพุรหฺมาปิ ทสพฺลํ วนฺทิตฺวา เอกมฺนตํ นิสฺสีทิ. อถ โข ภควา อภิภูภิกฺขุํ อามนฺเตสิ
ปฏิภาตฺตุ ตํ พุรหฺมณ พุรหฺมโน จ พุรหฺมปรีสยจ พุรหฺมปารีสฺชชานณฺจ ฐมฺมํ กเถสิติ
ตสฺมี ฐมฺมํ กเถนเต พุรหฺมคณา อุชฺฌายีสฺสุ : จิสฺสํ วต มยํ สตถฺ อากมนํ พุรหฺมโลเก
อลภิมหา¹¹

⁸ สุตตฺตฺนตฺปิฎก สํยุตฺตนิคายสฺส (กรุงเทพฯ ฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2523), หน้า 228.
⁹ พระพุทธโฆษาจารย์, มโนรทฺปุรณิ นาม อังคุตฺตรนิคายฎฺฐกถา, ทุติโย ภาค, หน้า 343.
¹⁰ พระพุทธรักรัชิตาจารย์, ชินลงฺการฎีกา, หน้า 56.
¹¹ กวี แสงมณี “อรุณวตีสสูตร : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”, หน้า 27.

ตัวอย่างการเปรียบเทียบข้อความเหตุการณ์ตอนปิดเรื่อง

คัมภีร์มโนรทปุรณี

เอตตาวตธา ทิ ภควตา อาณกฺเขตตํ นาม ทสฺสิตํ. เอตสฺมี ทิ อนนฺตเร อาฏานา-
ภฺยปริตตอิสสิคฺคิ-ปริตตธชคฺคปริตตโพชฌนฺคปริตตขนฺธปริตตโมรปริตตเมตตปริตต-
รตนปริตตानํ อาณา ผรติ.¹²

คัมภีร์อรุณวตีสูต

เอตตาวตธา ทิ ภควตา อาณกฺเขตตํ นาม ทสฺสิตํ. เอตสฺมี ทิ อนนฺตเร อาฏานา-
ภฺยปริตตํ รตนปริตตํ เมตตปริตตํ ขนฺธปริตตํ โมรปริตตํ ธชคฺคปริตตํ โพชฌนฺคปริตตํ
อิสสิคฺคิปริตตํ อิเมสํ นวปริตตानํ อาณา ผรติ.¹³

ข้อความตอนนี้มีได้ปรากฏในอรุณวตี สังยุตตนิกาย และคัมภีร์ชินาลังการฎีกา
จึงมิได้นำมาเปรียบเทียบ

คัมภีร์มโนรทปุรณี

อิมญจ ปน พุทฺธสีหนาทํ สุตฺวา เถรสฺส อพฺภนฺตเร พลวปีติ อุปฺปนฺนา. โส
ปีติวเสน อุทานํ อุทาเนนฺโต ลากา วต เมติ อาทิมาย. ตตฺถ ยสฺส เม สตฺถา เอวํมหิทธิ-
โกติ ยสฺส มยฺหํ สตฺถา เอวํ มหิทธิโก ตสฺส มยฺหํ เอวํ มหิทธิกสฺส สตฺถุ ปฏฺฐิลากา เจว
สฺลทฺทญฺจาติ อตฺถโถ. อถวา ยวาทํ เอวรูปสฺส จ สตฺถุโน ปตฺตจิวฺรํ คเหตุวา จริตุํ.
ปาทปริกฺกมมํ กาทุํ. มฺขโรวณอุทกนทาโนทกานิ ทาทุํ คณฺธกฺฎิปริเวณํ สมฺมุชฺชิตุํ
อุปฺปนฺนาย เม กงฺขาย ปญฺหํ ปุจฺฉิตุ. มรฺุรธมฺมกถญจ โสตุํ ลกามิ.¹⁴

ชินาลังการฎีกา

อิมญจ ปน พุทฺธสีหนาทํ สุตฺวา อานนฺตเรถรสฺส อพฺภนฺตเร ปีติ อุปฺปนฺนา.
โส ปีติเวเคน อุทานํ อุทาเนนฺโต ลากา วต เม สฺลทฺท วตเม ยถาทํ เอวรูปสฺส สตฺถุโน
ปตฺตจิวฺรํ คเหตุวา วิจริตุํ. ปาทปริกฺกมมํ กาทุํ. มฺขโรวณโทกํ สินาโนทกํ ทาทุํ. คณฺธกฺฎิ-
ปริเวณํ สมฺมุชฺชิตุ. อุปฺปนฺนาย กงฺขาย ปญฺหํ ปุจฺฉิตุ. มรฺุร ฐมฺมิ กถญจ โสตุํ ลกามิ.¹⁵

¹² พระพุทธโฆษาจารย์, มโนรทปุรณี นาม องคุตตรนิกายฎกกา, ทูติโย ภาค, หน้า 349.

¹³ กวี แสงมณี "อรุณวตีสูต : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์", หน้า 57.

¹⁴ พระพุทธโฆษาจารย์, มโนรทปุรณี นาม องคุตตรนิกายฎกกา, ทูติโย ภาค, หน้า 352.

¹⁵ พระพุทธรัชชิตาจารย์, ชินลึงการฎีกา, หน้า 103.

อรุณวตีสูตรา

อิมฉจ ปน พุทฐสีหนาทํ สุตวา เถรสฺส อพภนฺตเร พลวปิตี ออุปฺนนา. โส ปิตี-
เวเคน อุทานํ อุทาเนนฺโต ลาภา วต เม ลทฺธา สุตทฺธ วต มยหํ ยถาทํ เอวารูปฺสฺส สตฺถโน
ปตฺตจิวรี คเหตุวา จริตุ. ปาทปริกฺกมมํ กาคฺ. มฺขโรหวนํ ทนฺตกฺกฺจํ อุกทํ ฌหาโนทกํ
ทาคฺ ฌนฺทกฺกฺปิรเวณิ สมฺชชิตฺตุ ออุปฺนนาย เม กงฺขาย ปณฺทํ ปุจฺฉิตฺ. มรฺฐรมมกถฉจ
โสตุ ลภามิ.¹⁶

ข้อความตอนนี้มีได้ปรากฏในอรุณวตี สังยุตตนิกาย จึงมีได้นำมาเปรียบเทียบ

2. แหล่งที่มาของเนื้อหาประกอบเรื่อง

2.1 คำจำกัดความของคำว่าทศพล

การอธิบายความหมายของคำว่า “ทศพล” ได้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อรรถกถา 2 คัมภีร์ คือ 1.คัมภีร์สารตถปกาลินี และ 2. คัมภีร์มโนรทปุรณี ซึ่งได้อธิบายความหมายของคำว่า “ทศพล” อยู่ 2 นัยยะ คือ

นัยยะที่ 1 เป็นการเปรียบเทียบพละกำลังของพระพุทธเจ้ากับกำลังช้าง โดยเริ่มต้นที่ ช้างปกติ 10 เชือก จะมีกำลังเท่ากับ ช้างกาฬก 1 เชือก จนท้ายสุดสรุปว่า พลังช้างฉันทันต์ 10 เชือกจึงมีพละกำลังเท่ากับพระพุทธเจ้า ซึ่งลักษณะการเปรียบเทียบเช่นนี้ ในคัมภีร์อรรถกถาเรียกว่า “นารายนพล”

นัยยะที่ 2 เป็นการเปรียบเทียบว่าพระพุทธเจ้าทรงไว้ซึ่งญาณทั้ง 10 ประการ¹⁷ แต่ในคัมภีร์อรุณวตีสูตราได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “ทศพล” เป็นการเปรียบเทียบโดยกำหนดว่า ช้างสามัญญ์ 9,900,000 เชือก เท่ากับ พลังช้างคันธะ 1 เชือก จนสุดท้ายสรุปว่า พลังของพระปัจฉิมภวิโกโพธิสัตว์ 9,900,000 องค์ เท่ากับพลังของพระพุทธเจ้า¹⁸ ซึ่งลักษณะการให้คำจำกัดความของคำว่า “ทศพล” นี้มีลักษณะที่แตกต่างออกไปจากคัมภีร์อรรถกถา

¹⁶ กวี แสงมณี “อรุณวตีสูตรา : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”, หน้า 60-61.

¹⁷ พระพุทธโฆษาจารย์, มโนรทปุรณี นาม องฺคฺตฺตฺรณิกายกฺกถกา. ตติโย ภาคโ (กรุงเทพฯ ฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2463), หน้า 368-373., พระพุทธโฆษาจารย์, สารตถปกาลินี นาม สฺยฺตฺตฺนิกายกฺกถกา, ทฺติโย ภาคโ (กรุงเทพฯ ฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2463), หน้า 56-62.

¹⁸ กวี แสงมณี “อรุณวตีสูตรา : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”, หน้า 30-32.

2.2 ภูมิศาสตร์จักรวาลและขนาดของจักรวาล

เนื้อหาส่วนนี้ในคัมภีร์อรุณเวทสูตรนั้น ในช่วงต้น เป็นบทประพันธ์ร้อยกรอง มีเนื้อหาโดยสรุปว่าใน 1 จักรวาลมีขนาดความกว้างประมาณเท่าใด และในจักรวาลนั้นจะประกอบด้วยเขาพระสุเมรุและเขาสัตตบริภันท์ จากนั้นจึงเป็นบทประพันธ์ร้อยแก้วที่กล่าวถึงขนาดความสูงของเขาพระสุเมรุและเขาสัตตบริภันท์ ซึ่งเนื้อหาในส่วนนี้เป็นร้อยกรองของคัมภีร์อรุณเวทสูตรนำมาจากคัมภีร์วิสุทธิมรรคและคัมภีร์สมันตปาสาทิกา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อรุณเวทสูตร		วิสุทธิมรรค และ สมันตปาสาทิกา	
เทว สดสทสุธานี	จตุตารี นหุตานิ จ	เทว สดสทสุธานี	จตุตารี นหุตานิ จ
เอตตกั พหลตเตน	สงฺขยาตาย วสุนฺธรา	เอตตกั พหลนฺเตน	สงฺขาตาย วสุนฺธรา
ตสฺสา เวย สนฺธารกั	เวย อุทกั	ตสฺสาเอว สนฺธารกั	
จตุตารี สดสทสุธานี	อฏฺเวย นหุตานิ จ	จตุตารี สดสทสุธานี	อฏฺเวย นหุตานิ จ
เอตตกั พหลตเตน	ชล วาเต ปติฏฺฐิตั	เอตตกั พหลนฺเตน	ชล วาเต ปติฏฺฐิตั
ตสฺส สนฺธารโก	วาโต	ตสฺสาปี สนฺธารโก	
นวสทสทสุธานี	มาลฺูโต นภมฺคฺคโต	นวสทสทสุธานี	มาลฺูโต นภมฺคฺคโต
สฏฺฐิจญฺเวย สทสุธานี	เอสา โลกสฺส สณฺจिता ¹⁹	สฏฺฐิจญฺเวย สทสุธานี	เอสา โลกสฺส สณฺจिता ²⁰

2.3 เรื่องอายุของเทวดาแต่ละชั้น

เนื้อหาในส่วนที่กล่าวถึงอายุของเทวดาในสวรรค์กามาพจรภพ รูปพรหม 16 และอรูปพรหม 4 โดยนับอายุเป็นปีทิพย์และเทียบว่าตรงกับกี่ปีของมนุษย์ ดังตัวอย่างยกมา

อายุ จาตุมหาราชิกานั ปณฺจสตานิ โหนฺติ. นวโกฏฺฐิ อายุ มนุสฺसानั โหติ²¹

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

²⁰ พระพุทธโฆษาจารย์, สมณุตปาสาทิกา นาม วินยฎฺฐกถา, ปจฺโม ภาค (กรุงเทพ ฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541), หน้า 125-126. ; พระพุทธโฆษาจารย์, วิสุทธิมคฺคสฺส นาม ปกรณวิเสสสฺส, ปจฺโม ภาค (กรุงเทพ ฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2548), หน้า 263-264.

²¹ กวี แสงมณี "อรุณเวทสูตร : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์", หน้า 36-37.

ลักษณะของการดำเนินเรื่องในช่วงนี้ผู้เขียนสันนิษฐานว่าคัมภีร์อรุณเวทสูตรนำมาจากคัมภีร์อภิธรรมมัตตสังคหะ เพียงแต่คัมภีร์อรุณเวทสูตรได้มีการปรับสำนวนภาษาเท่านั้น ดังตัวอย่างคัมภีร์อภิธรรมมัตตสังคหะ ที่ยกมา

จาคุมมหาราชิกานํ ปน เทวานํ ทิพฺพทานิ ปญฺจสสสตานิ อายุปฺปมาณํ มนุ-
สฺสคณฺเณน นวตฺวิสสสตสทสฺสปฺปมาณํ โหติ²²

2.4 การดับสูญและการเกิดของจักรวาล

เนื้อหาเรื่องการดับสูญและการเกิดของจักรวาลในคัมภีร์อรุณเวทสูตรเริ่มต้นด้วยฉันทบทต่อไปนี่ซึ่งนำมาจากคัมภีร์อภิธรรมมัตตวิภาวินี²³

สทตฺตสทตฺตคฺคินา วารา	อฏฺฐเม อฏฺฐโมทภา
จตฺตสฏฺฐี ยทา ปุณฺณนา	เอโก วายูโร ลียา
อคคินาภสฺสรา เหมฺจจา	อาเปฺน สุกฺกิณฺหโต
เวหฺพฺผลาโต วาเตน	เอวํ โลโก วินสฺสตีติ

เมื่อจบฉันทบทที่ว่าด้วยไฟไหม้จักรวาลจึงเป็นบทร้อยแก้วที่ว่าด้วยเรื่องการเกิดพระอาทิตย์เจ็ดดวง, ไฟไหม้จักรวาล, เหล่าพรหมลงมาจกสวรรค์, การเกิดพระอาทิตย์ พระจันทร์, การเกิดพระมหาสมมติ และ ชื่อของกัปต่างๆ ในหนึ่งอสงไขยถึงแม้ว่าเรื่องราวการดับสูญและการเกิดของจักรวาลในคัมภีร์อรุณเวทสูตรจะอ้างว่าตามความในอคฺคิณฺยสูตร แต่แท้ที่จริงเนื้อหาในส่วนนี้ทั้งหมดนำมาจากคัมภีร์วิสุทธิมรรค ดังตัวอย่างในคัมภีร์อรุณเวทที่ยกมาต่อไปนี้

ตทา จ อาภสฺสรพฺรหฺมโลเก ปจฺมตฺราภินิพฺพตฺตา สทฺตา อายุภฺขยา วา ปุณฺจภฺข-
ยา วา ตโต จวิตฺวา อิธูปฺปชฺชนติ เต โหนฺติ สยปฺปภา อนุตฺตราชยติ ลิกฺขาปฺรา เต
อคคณฺณสฺสุตเต วุตฺตณฺเยา ปจฺมกบฺปกาเล มนุสฺसानํ โหนฺติ เตน มหาพฺรหฺมา อุปฺปชฺชนติ
เต รสฺปจฺวี สายิตฺวา คณฺหาภิกฺกฺวา อลฺุปฺปการกํ ทิสฺวา ภายฺนติ ตโต เนสํ ภยํ นาเสตฺวา
สุรภาวํ ชนยนฺติ ปรีปฺุณฺณปฺุณฺณาสโยชนสุริยมณฺฑลํ ปาตุภาวติ²⁴

²² ดูเปรียบเทียบใน กวี แสงมณี "อรุณเวทสูตร : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์", หน้า 37-38. ; อภิธมฺมตฺตสฺงคฺคหฺปาลี อถฺวา อภิธมฺมตฺตวิภาวินี นาม อภิธมฺมตฺตสฺงคฺคทฺทิกฺกา (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2466), หน้า 27.

²³ อภิธมฺมตฺตสฺงคฺคหฺปาลี อถฺวา อภิธมฺมตฺตวิภาวินี นาม อภิธมฺมตฺตสฺงคฺคทฺทิกฺกา, หน้า 162.

²⁴ ดูเปรียบเทียบใน กวี แสงมณี "อรุณเวทสูตร : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์", หน้า 39-43. ; พระพุทธโฆษาจารย์, วิสุทธิมรรคสุส นาม ปกรณวิเสสสุส, หุติโย ภาคิ (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2548), หน้า 259-266.

2.5 มหานครและปัจฉินครรัฐ

เนื้อหาของมหานครและปัจฉินครรัฐในชมพูทวีปซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือส่วนที่ร้อยกรองและส่วนที่เป็นร้อยแก้ว เนื้อหาในส่วนที่เป็นร้อยกรองนั้นมีลักษณะคล้ายกับฉันทในปุรวรรคในคัมภีร์อภิธานปทีปิกา ผลงานของพระมหาเถรโมคคัลลายน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อรุณวตีสสูตร		อภิธานปทีปิกา	
พาราณสี จ สวตถิ	เวสาสิ มิดิลาหวิ	พาราณสี จ สวตถิ	เวสาสิ มิดิลาหวิ
โกสมพี อุชเชนิโย	ตฤกลิสลาจมุปากสาคล	โกสมพุชเชนิโย ตฤก-	สิลาจมุปา จ สาคล
สุสูมารคิริ ราช	คห กปิลวตถุ จ	สุสูมารคิริ ราช	คห กปิลวตถุ จ
สาเกตมินทปตถ	กุลินาราทโยปรี	สาเกตมินทปตถตถุโจ	กฤฎจา ปาฎลิปตถก
อุกฤฎจาปาฎลิปตถก	เชตตตตรมจ สงกส ²⁵	เชตตตตรมจ สงกส	กุลินาราทโย ปรี ²⁶

อรุณวตีสสูตร		อภิธานปทีปิกา	
กฤฎจณจ สกโก	โกสโล มคฺโช สิริ	ปุมพหุตเต กฤ สกกา	โกสลา มคฺชา สิริ
กถิงคาวนติ ปณจาโล	วชชี คนธาร เจตโย	กถิงคาวนติ ปณจาลา	วชชี คนธาร เจตโย
องฺควาวิเทหกมโพชณา	เตส อุนฺดเร โสฬส ²⁷	วงฺควาวิเทหา กมโพช	มทฺทา ภคคางคสีหพา
		กสมีรา กาลี ปณฺทาวาท	สิยฺ ชนปทนตรา ²⁸

²⁵ กวี แสงมณี “อรุณวตีสสูตร : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”, หน้า 43.

²⁶ อภิธานปทีปิกา และ อภิธานปทีปิกากฎีกา (กรุงเทพฯ ฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 32.

²⁷ กวี แสงมณี “อรุณวตีสสูตร : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”, หน้า 43. คัมภีร์อรุณวตีสสูตรในตอนสรุปของฉันทได้กล่าวว่ามีเมือง 16 เมืองที่ล้อมรอบมหานคร แต่เมื่อตรวจสอบแล้วพบว่าปรากฏเพียง 14 เมือง ขาดเมืองลังกาและเมืองกาสิ ซึ่งจากการตรวจชำระคัมภีร์อรุณวตีสสูตร ของ กวี แสงมณี ก็พบว่าป็นเช่นนี้ทุกฉบับที่ใช้ในการศึกษา แต่ส่วนข้อความที่เป็นร้อยแก้วนั้นมีครบ 16 เมือง

²⁸ อภิธานปทีปิกา และ อภิธานปทีปิกากฎีกา, หน้า 29-30.

2.6 มหานรก

เนื้อความที่เกี่ยวกับมหานรกในคัมภีร์อรุณวตีสสูตรสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วนคือ ส่วนที่ร้อยกรองและส่วนที่เป็นร้อยแก้ว ส่วนที่เป็นร้อยกรองเป็นบทประพันธ์ในรูปแบบปรัยวาทฉันท์ซึ่งกล่าวถึงมหานรก 8 ชุม ซึ่งมีลักษณะที่ใกล้เคียงกับฉันท์ที่กล่าวถึงมหานรก 8 ชุมในคัมภีร์ปัญจคตทีปนีและคัมภีร์ชินาลังการฎีกา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อรุณวตีสสูตร	ชินาลังการฎีกา	ปัญจคตทีปนี
ชินาลังการฎีกา	สมชชีโว กภาพสุตโต	สมชชีโว กภาพสุตโต จ
ปัญจคตทีปนี	สงฆาโต โรรุโว ตถา	สงฆาโต โรรุโว ตถา
สมชชีโว กภาพสุตโต	มหาโรรุโว ตาโป	มหาโรรุโว ตโป จ
สงฆาโต โรรุโว ตถา	ปตาโป จ อวีจิจ จาติ ³⁰	มหาดโป จ อวีจियो ³¹
มหาโรรุโว ตาโป		
มหาดตาโป จ อวีจิกโก ²⁹		

ส่วนเนื้อความที่เป็นบทร้อยแก้วนั้นกล่าวถึงอุสุททนรก 16 ชุม แต่จะกล่าวโดยรายละเอียดเฉพาะเวตรณีนรกเท่านั้น จากนั้นจึงกล่าวอายุการใช้กรรมของสัตว์ในแต่ละชุม ดังตัวอย่างข้อความต่อไปนี้

อายุ จาตุมหารชิกานัน เทวานัน มนุสสคณนาย นวโกฏิ โหติ. อายุ นวโกฏิ สมชชีโว เอโก รตตินทีโว เตน ทินเน เตน มาเสน เตน สัจจนเรน ปญจสต สมชชีโว³²

ลักษณะของการดำเนินเรื่องในช่วงนี้ ผู้เขียนสันนิษฐานว่าคัมภีร์อรุณวตีสสูตรนำมาจากคัมภีร์ชินาลังการฎีกา เพียงแต่คัมภีร์อรุณวตีสสูตรได้มีการปรับสำนวนภาษาเท่านั้น ดังตัวอย่างคัมภีร์ชินาลังการฎีกาที่ยกมา

²⁹ กวี แสงมณี “อรุณวตีสสูตร : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”, หน้า 43-44.

³⁰ พระพุทธρχกษิตาจารย์, ชินลึงการฎีกา, หน้า 76.

³¹ “Pañcagatidīpanam” ed. by Léon Feer *Journal of the Pali Text Society*, 1884, p. 154.

³² กวี แสงมณี “อรุณวตีสสูตร : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”, หน้า 44.

จากคัมภีร์ชากริกาน์ เทวานัน นวติวาสสสทสทสทานิ อายุปปมาณัน โส สพุโพปิ ปจมี วุตตสณชีวันริเย เอโก รตตินทิว ไว ตาย รตติยา तीसरत्तिโย मासो. เดน มาเสน ทवासท-สมาสิโย สัจจโร. เดน สัจจเรน ปณจวสสสทานิ อายุปปมาณัน³³

2.7 ภูมิศาสตร์ชมพูทวีป

เนื้อหาที่เกี่ยวกับชมพูทวีปในคัมภีร์อรุณวตีสูตกรประกอบด้วย 2 ส่วน คือ

2.7.1 เนื้อเรื่องเกี่ยวกับพระอนันดาตในคัมภีร์อรุณวตีสูตกรนำมาจากคัมภีร์ วิสพุทธิมรรค ดังตัวอย่างที่ยกมา

อรุณวตีสูตกร	วิสพุทธิมรรค และสมันตปาสาทิกา
ชมพูพุกขุปมาณัน เวทิตพัพ :
ปณจโยชนกขนุช- ปริกเขปา นควหยา	ติปณจโยชนกขนุช- ปริกเขปา นควหยา
ปณณสโยชน เจว- สาขายามา สมฺนุดโต	ปณณสโยชนกขนุช สาขายามา สมฺนุดโต
ทียชฺชสโตโยชนา เจว ปริมณฺฑลํ สมฺนุดโต
สโตโยชนวิตถา ดาว สมฺคคโต ปน	สโตโยชนวิตถินณนา ดาว จ อุดคตา
ชมพู ยสฺसानุภาเวน ชมฺพุทีโป ปกาลิโต	ชมพู ยสฺसानุภาเวน ชมฺพุทีโป ปกาลิโต
ชมพูรุกฺโข อุตฺตรทิมวเนติ สิเนรุสมิเป จิโต
ชมพูรุกฺขสฺส อุตฺตรสทิสเ ผลานิ มหาสมฺมุเท	ยณฺเจตฺ ชมฺพุยา ปมาณัน เอตเทว อสุรานํ จิตฺร-
ปตนฺติ ทกฺขินฺโต ชมฺพุผลานิ ทิมวเนติ ปตนฺติ.	ปาฏฺฐเลีย คุรุพฺพานํ สิมพลีรุกฺขสฺส อมรโคยานเ
ยณฺเจตฺ ชมฺพุปมาณัน เอว เทวานัน ปาริจฺจตฺตโก	กทมพสฺส อุตฺตรกฺรุหมฺหิ กปฺปรุกฺขสฺส ปุพฺพวิทเท
อสุรานํ ปาฏฺฐี คุรุพฺพานํ สิมพลี อมรโคยานเ	สิริสสฺส ตาวตีเสสุ ปาริจฺจตฺตกสฺสชาติ เดนาหุ
กทมพฺรุกฺขสฺส อุตฺตรกฺรุหมฺหิ กปฺปรุกฺขสฺส ปุพฺพ-	โปราณนา
วิทเท จ สิริสสฺส รุกฺขสฺส ๗ เดนาหุ โปราณนา	ปาฏฺฐี สิมพลี ชมฺพุ เทวานัน ปาริจฺจตฺตโก
ปาฏฺฐี สิมพลี ชมฺพุ เทวานัน ปาริจฺจตฺตโก	กทมฺโพ กปฺปรุกฺโข จ สิรีโส จาติ สตฺติโม ³⁵
กทมฺโพ กปฺปรุกฺโข จ สิรีโส จาติ สตฺติโม ³⁴	

³³ พระพุทธบริษัทอาจารย์, ชินลงการฎีกา, หน้า 77.

³⁴ ดูเปรียบเทียบใน กวี แสงมณี, “อรุณวตีสูตกร : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”, หน้า 45.

³⁵ พระพุทธโฆษาจารย์, วิสพุทธิมคคสฺส นาม ปกรณวิเสสสฺส, ปจโม ภาโก, หน้า 264.

2.7.2 เนื้อที่เกี่ยวกับสระทั้ง 7 สระ ที่มีสระอโนตาดเป็นต้นในคัมภีร์อรุณวตีสูตรานำมาจากคัมภีร์มโนรถปुरुณี ดังตัวอย่างที่ยกมาต่อไปนี้

คัมภีร์มโนรถปुरुณี

จตุรสีตีสหสสุกฏปฏิภมฺณฺหิตโธ สมฺนตโต สฺนทฺมานา ปณฺจมฺหานทิวิตตฺตฺย ยตฺตอโนตตฺตทโธ อายามวิทฺตฺตารเณ คมฺภีรฺตาย จตฺตฺตฺตฺตฺตโยชนิกโ. ปริมฺณฺทลโต ทฺวาสฺสฺสจฺจเอกสฺต-โยชนานิ. อโนตตตฺตทโธ กณฺณมฺมฺณฺททโธ รทฺกการทโธ ฉทฺทฺทฺตทโธ กฺุณฺณลทโธ มณฺทฺทากินิทโธ สิทฺตฺตปฺปาดทโธติ อิม สดฺตมฺมหาสฺสรา ทิมวณฺเต ปตฺติฏฺจิตฺตา.³⁶

คัมภีร์อรุณวตีสูตรา

จตุรสีตีสหสสุกฏปฏิภมฺณฺหิตโธ สมฺนตโต สฺนทฺมานาหิ ปณฺจมฺหานทิวิตตฺ-โต ยตฺตอ นวตตฺตทโธ อายามวิทฺตฺตารเณ คมฺภีรฺโต จตฺตฺตฺตฺตโยชนิกโ. ปริมฺณฺทลโต ทฺยยทฺทสฺตโยชนานิ นวตตฺตทโธ กณฺณมฺมฺณฺททโธ รทฺกการทโธ ฉทฺทฺทฺตทโธ กฺุณฺณลทโธ มณฺทฺทากินิทโธ สิทฺตฺตปฺปาดทโธติ อิม สดฺตมฺมหาสฺสรา ทิมวณฺเต ปตฺติฏฺจิตฺตา.³⁷

ส่วนตอนท้ายของเนื้อหาช่วงนี้เป็นการกล่าวถึงสระใหญ่ 7 สระที่อยู่ระหว่างแม่น้ำ 5 สาย คัมภีร์อรุณวตีสูตรานำมาจาก คัมภีร์สารัตถปกาสินี ดังตัวอย่างที่ยกมาต่อไปนี้

คัมภีร์สารัตถปกาสินี

ตฺสฺสา ปณฺจวีสฺติโยชนมฺตเต จาเน เสวาโล วา ปณฺกั วา นตฺถิ. ผลิกวณฺณํ อุกกเมว โหติ. ตโต ปรั ปน ปตฺติฏฺจปฺปมาเณ อุกฺเก อทฺทโยชนวิทฺถตฺตํ เสตปทฺมวณฺ ปณฺณาส-โยชนมฺมหาสฺรํ ปรีกฺขิปิตฺวา จิตํ ตทฺนตฺรํ ตาว มหนฺตเมว รตฺตปทฺมวณฺ. ตทฺนตฺรํ รตฺต-กฺุณฺทวณฺ ตทฺนตฺรํ เสตกฺุณฺทวณฺ ตทฺนตฺรํ นิลุปฺปลวณฺ ตทฺนตฺรํ รตฺตปฺปลวณฺ ตทฺนตฺรํ สฺสฺตคฺทฺรตฺตฺตสาลินิ³⁸

³⁶ พระพุทธโฆษาจารย์, มโนรถปुरुณี นาม องคุตตรนิกายฎกถา, ตติโย ภาค, หน้า 273-276.
³⁷ กวี แสงมณี, “อรุณวตีสูตรา : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”, หน้า 48. ใน คัมภีร์อรุณวตีสูตราใช้คำว่า “อนวัตต” ทุกครั้ง ซึ่งมีความใกล้เคียงกับรูปศัพท์ภาษาสันสกฤตว่า อนวัตปต
³⁸ พระพุทธโฆษาจารย์, สารัตถปกาสินี นาม สยุดตนิคายฎกถา, ประโม ภาค (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2463), หน้า 329.

คัมภีร์อรุณวตีสูตฺร

ตาสํ ปณฺจวีสติโยชนมตฺเต จาเน เสวาลํ วา ปณกํ วา นตฺถีติ. ผลิกวณฺณํ อุกกํ อโหสิ. ตโต โยชนปเทเส อุกเก ปมาเณ อชฺฌโยชนนิตฺถตํ เสตปทุมวณํ จตฺตปญฺญา- สโยชนมหาสรํ ปริกฺขิปิตฺวา จิตํ ตทนนฺตรํ ตาว มหนฺตเมว รตตปทุมวณํ. ตทนนฺตรํ รตตกมฺภุทวณํ ตทนนฺตรํ เสตกมฺภุทวณํ ตทนนฺตรํ นิลุปฺปลวณํ ตทนนฺตรํ รตตูปฺปลวณํ ตทนนฺตรํ กมฺภุทปสฺสจฺจานํ ปมาณํ สุกนฺทรตตสาลินํ³⁹

2.8 การโคจรของพระอาทิตย์และพระจันทร์

เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการโคจรของพระอาทิตย์และพระจันทร์ในคัมภีร์ อรุณวตีสูตฺรนั้นมีแหล่งที่มา 2 ส่วน คือ

2.8.1 ส่วนที่เป็นร้อยแก้วเป็นส่วนที่กล่าวถึงวิถีการโคจรของพระอาทิตย์และพระจันทร์ เนื้อหาส่วนคัมภีร์อรุณวตีสูตฺรนำมาจากคัมภีร์สุมังคลวิลาสินี อรรถกถาที่ขนิภาย ดังตัวอย่างดังต่อไปนี้

คัมภีร์สุมังคลวิลาสินี

คุณฺนํ สีตฺถุณฺหสมนตฺตาย ผาสฺสุ โหติ. ตสฺมา ยํ กาลํ จนฺทิมสุรียา อชฺวีถี อารู- หนฺติ. ตทา เทโว เอกพินฺธุมฺปิ น วสฺสติ. ยทา นาควีถี อโรหฺนฺติ. ตทา ภินฺนํ วีย นภํ ปคฺขรติ. ยทา โควีถี อโรหฺนฺติ. ตทา อุตฺตสมตฺตา สมฺปชฺชติ. จนฺทิมสุรียา ฉ มาเส สิเนรุโต พหฺนิกฺขนฺติ ฉ มาเส อนฺโต วิจรนฺติ. เต หิ อาสาพฺพมหาเส สิเนรุสมิเป จรนฺติ.⁴⁰

คัมภีร์อรุณวตีสูตฺร

อุสฺमानํ สีตฺถุณฺหสมนตฺตาย ผาสฺสุ โหติ. ตสฺมา จนฺทิมสุรียา อชฺวีถี อารูยฺहनฺติ. ตทา เทโว เอกพินฺธุมฺปิ น ปตฺติ. ยทา นาควีถี อารูยฺहनฺติ. ตทา นภภินฺนํ วีย ปคฺขรติ เทโว. ยทา โควีถี อารูยฺहनฺติ. ตทา อุตฺตสมตฺตาย วสฺสํ สมฺปชฺชติ. จนฺทิมสุรียา ฉ มาเส สิเนรุโต พหฺนิกฺขนฺติ ฉ มาเส สิเนรุอนฺโตภิมฺภุทํ วิจรนฺติ. เตน จนฺทิมสุรียา อาสาพฺพมหาเส สิเนรุสมิเป วิจรนฺติ.⁴¹

³⁹ กวี แสงมณี, “อรุณวตีสูตฺร : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”, หน้า 49.

⁴⁰ พระพุทธโฆษาจารย์, *สุมังคลวิลาสินีญา ทิฆนิกายฎกถาย*, ตติโย भाโต (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2463), หน้า 67.

⁴¹ กวี แสงมณี, “อรุณวตีสูตฺร : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”, หน้า 52.

2.8.2 ส่วนที่เป็นร้อยกรองในคัมภีร์อรุณวตีสูตราเป็นรูปแบบของอินทรวีเชียรฉันท์ ซึ่งเป็นการกล่าวสรุปการโคจรของพระอาทิตย์ในทวีปทั้ง 4 ซึ่งนำมาจากคัมภีร์ชินาลังการฎีกา

อิมมฺหิ ทิปฺมฺหิ ยทา อุเทติ
 คุรุมฺหิ ทิปฺมฺหิ อฏฺจฺจฺเมติ
 วิเทหฺทิปฺมฺหิ ยทา อุเทติ
 โคยานทิปฺมฺหิ อฏฺจฺจฺเมติ
 คุรุมฺหิ ทิปฺมฺหิ ทา อุเทติ
 อิธ ชมฺพุทฺตีเป อฏฺจฺจฺเมติ

มชฺมตฺติโก โหติ วิเทหฺทิปฺ
 อมรโคยานทิปฺมฺหิ จ อทฺพรตฺติ
 มชฺมตฺติโก โหติ อุตฺตรคุรุมฺหิ
 อิมมฺหิ ทิปฺมฺหิ จ อทฺพรตฺติ
 มชฺมตฺติโก โหติ วิเทหฺทิปฺ
 อมรโคยานทิปฺมฺหิ จ อทฺพรตฺติ⁴²

สรุปแหล่งที่มาของคัมภีร์อรุณวตีสูตรา

จากข้อมูลข้างต้นทำให้เราทราบว่าเนื้อหาของโครงสร้างหลักของคัมภีร์อรุณวตีสูตรา ในช่วงเปิดเรื่องมีความเหมือนกับอรรถกถาจูฬนีสูตราในคัมภีร์มโนรธปุรณี ส่วนตอนปิดเรื่องมีการยกข้อความในอรรถกถาจูฬนีสูตราของคัมภีร์มโนรธปุรณี แต่ก็มีบางข้อความมีความใกล้เคียงกับคัมภีร์ชินาลังการฎีกา ซึ่งจากข้อความตอนเปิดและปิดเรื่องทำให้เราทราบว่าแท้ที่จริงแล้วเนื้อหาของคัมภีร์อรุณวตีสูตรามีความใกล้เคียงอรรถกถาจูฬนีสูตรามากกว่าอรุณวตีสูตราในสังยุตตนิกาย อีกทั้งเนื้อความตอนพุทธประวัติ พระพุทธเจ้าสิขี พระพุทธเจ้าสิขีเสด็จออกบิณฑบาตร และการปลงอุทานของพระอานนท์ ไม่ปรากฏในอรุณวตีสูตรา สังยุตตนิกายหากแต่ปรากฏในอรรถกถาจูฬนีสูตรา คัมภีร์มโนรธปุรณี

ดังนั้น คัมภีร์อรุณวตีสูตราจึงเป็นคัมภีร์ที่แต่งขยายความจากอรรถกถาจูฬนีสูตรามิใช่แต่งขยายจากอรุณวตีสูตราในสังยุตตนิกาย แต่เหตุที่ข้อเสนอดังเดิมคิดว่าคัมภีร์อรุณวตีสูตราเป็นการแต่งขยายจากพระสุตราในสังยุตตนิกายเพราะชื่อของคัมภีร์พ้องกับชื่อของพระสุตรา

⁴² ดูเปรียบเทียบใน กวี แสงมณี, “อรุณวตีสูตรา : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์”, หน้า 53-54., พระพุทธรัชชิตาจารย์, ชินลางการฎีกา, หน้า 70-71. ถึงแม้ว่าเรื่องวิธีการโคจรจะมีปรากฏในคัมภีร์สมงควลิลาสินีแต่ผู้เขียนมิได้นำมาเปรียบเทียบ เพราะเนื้อหาในสมงควลิลาสินีเป็นร้อยแก้ว

ส่วนเนื้อความในเนื้อหาประกอบได้นำเนื้อความ ในพระสูตรพระไตรปิฎกจนถึงคัมภีร์ปกรณ์พิเศษ โดยเฉพาะผลงานการประพันธ์ของพระพุทโธษาจารย์
 หนึ่งเมื่อเราทราบถึงแหล่งที่มาของเนื้อหาของคัมภีร์อรุณวตีสูตรเป็นผลทำให้ทราบถึงช่วงระยะเวลาที่ประพันธ์คัมภีร์

การกำหนดอายุคัมภีร์อรุณวตีสูตร

เนื่องจากคัมภีร์อรุณวตีสูตร เนื้อหาโครงสร้างหลักของคัมภีร์อรุณวตีสูตรเกิดจากการนำเนื้อหาการเทศนาอรุณวตีในอรรถกถาจูฬนีสสูตรในคัมภีร์มโนรถปฐมีมาขยายแต่มีบางข้อความที่มีการนำมาจากคัมภีร์ชินาลังการฎีกาและบางครั้งก็มีบางข้อความก็มีความใกล้เคียงกับคัมภีร์ชินาลังการฎีกา อีกทั้งฉันทที่กล่าวถึงการโคจรของดวงดาวมาจากคัมภีร์ชินาลังการฎีกา จึงทำให้ทราบว่าคัมภีร์อรุณวตีสูตรมีอายุหลังคัมภีร์ชินาลังการฎีกา

คัมภีร์ชินาลังการฎีกาเป็นคัมภีร์ที่แต่งอธิบายคัมภีร์ชินาลังการ ในตอนท้ายของคัมภีร์ชินาลังการพระพุทธรักขิตาจารย์กล่าวว่าท่านได้ประพันธ์คัมภีร์นี้ขึ้นในพุทธศักราช 1700⁴³ ถ้าเช่นนั้นคัมภีร์ชินาลังการฎีกาซึ่งเป็นคัมภีร์ที่แต่งอธิบายคัมภีร์ชินาลังการก็ควรที่จะประพันธ์ขึ้นหลังจากปี พ.ศ. 1700 อีกทั้งในคัมภีร์จุฬคันถวงส์ ก็ระบุว่า พระพุทธรักขิตาจารย์เป็นผู้ประพันธ์คัมภีร์ชินาลังการและคัมภีร์ชินาลังการฎีกา⁴⁴ และคัมภีร์ชินาลังการฎีกาก็ยืนยันเป็นผลงานของพระพุทธรักขิตาจารย์ ทั้งนี้ เพราะปรากฏประโยคความว่า “อหํ พุทธรักขิตาจาริโย นาม”⁴⁵ แปลว่า ข้าผู้มีนามว่าพุทธรักขิตาจารย์ ดังนั้น ผู้เขียนสันนิษฐานว่าคัมภีร์ชินาลังการฎีกานั้นควรที่มีอายุอยู่ในราวครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 18 เพราะฉะนั้นคัมภีร์อรุณวตีสูตรก็ควรที่มีอายุหลังจากคัมภีร์ชินาลังการฎีกาลงไปอีก

⁴³ พระพุทธรักขิตาจารย์, *ชินลงการฎีกา*, หน้า 351.

⁴⁴ พระปัญญาบัณฑิตาจารย์, *จุฬคันถวงส์*, แปลโดย สิริ เพ็ชรไชย (กรุงเทพฯ : มหาลุพาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2546), หน้า 12-13.

⁴⁵ พระพุทธรักขิตาจารย์, *ชินลงการฎีกา*, หน้า 62.

หนึ่งในฉันทะเรื่องไฟไหม้โลกในคัมภีร์อรุณวตีสูตได้นำมาจากคัมภีร์อภิธรรมมตถวิภาวิณี ซึ่งคัมภีร์นี้เป็นผลงานพระสมุณคลเถระ ผู้เป็นศิษย์ของพระสาริปุตตเถระ ท่านได้ประพันธ์คัมภีร์นี้ในเมืองปรัตติปุระ รัชกาลพระเจ้าปราคัรรมพาทู ที่ 1⁴⁶ เสวยราชย์ในปี 1696-1729 ดังนั้นเป็นจุดยืนยืนยันว่าคัมภีร์อรุณวตีสูตไม่เก่าไปกว่าเสี้ยวแรกของพุทธศตวรรษที่ 18 ได้

ผู้เขียนจึงสันนิษฐานว่าคัมภีร์อรุณวตีสูตน่าจะประพันธ์ขึ้นในประมาณครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 18 ถึงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 19 (ก่อนตฤมิกถา) และเมื่ออายุของคัมภีร์อรุณวตีเป็นเช่นนี้แล้วจึงไม่สอดคล้องกับข้อเสนอดั้งเดิมที่มีผู้กล่าวว่าคัมภีร์นี้ประพันธ์ขึ้นในแคว้นทริภุญไชย⁴⁷

สถานที่ประพันธ์

เนื่องจากหลังรัชกาลพระเจ้าสรวรวิทธิหรือพระเจ้าสรวรพิทธิ (สันนิษฐานว่าพระองค์เสวยราชประมาณพุทธศตวรรษที่ 17) จนกระทั่งการล่มสลายของแคว้นทริภุญไชยในปี พ.ศ. 1825 จากหลักฐานประวัติศาสตร์ของแคว้นทริภุญไชยก็ได้กล่าวถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธรูปเหมือนดังครั้งรัชกาลพระเจ้าอาทิตย์ราชและพระเจ้าสรวรพิทธิ ดังนั้นเมื่อคัมภีร์อรุณวตีสูตประพันธ์ขึ้นในราวครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 18 จนถึงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 19 ซึ่งเป็นยุคเสื่อมใกล้ที่ทริภุญไชยกำลังจะล่มสลายจึงมีอาจเป็นไปได้

อนึ่งคัมภีร์อรุณวตีสูตไม่ปรากฏหลักฐานในลังกาทวีป⁴⁸ แต่ในขณะที่เดียวได้ปรากฏชื่อคัมภีร์อรุณวตีสูตในศิลาจารึกหลักหนึ่งพบที่เมืองพุกาม ระบุ จุลศักราช 804 (พ.ศ. 1985)⁴⁹ ดังนั้นผู้เขียนจึงสันนิษฐานว่าคัมภีร์อรุณวตีสูตน่าจะประพันธ์ในประเทศพม่า ทั้งนี้เพราะช่วงระยะเวลาครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 18 จนถึงครึ่งแรกของ

⁴⁶ อภิธรรมมตถสงคหปาลิ อถวา อภิธรรมมตถวิภาวิณี นาม อภิธรรมมตถสงคหฎฐิกา, หน้า 278.

⁴⁷ กวี แสงมณี, "อรุณวตีสูต : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์", หน้า 5.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

⁴⁹ M.H. Bode, *The Pali Literature of Burma* (Rangoon : Burma Research Society, 1965) , P. 104.

พุทธศตวรรษที่ 19 ซึ่งตรงกับปลายรัชกาลของพระเจ้านรปดิสิฏฺฐ จนถึงรัชกาลพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชในดินแดนประเทศพม่ามีความเจริญรุ่งเรืองอย่างต่อเนื่องเป็นอันมาก มีนักปราชญ์ทางด้านภาษาบาลีหลายท่าน เช่น พระอัครคังวีส พระอัครคัมภีรชาติ พระเจ้าจวาส และมหาอำมาตย์จตุรงคผล เป็นต้น⁵⁰ อีกทั้งในรัชกาลพระเจ้านรปดิสิฏฺฐ พระสิริสมันตภัทท์บัณฑิตก็ได้ประพันธ์คัมภีร์โลกุปปติวรรณคดีโลกศาสตร์ที่สำคัญคัมภีร์หนึ่ง⁵¹

⁵⁰ l. bid, p. 14-30.

⁵¹ สมพงษ์ ปรีชาจินดาวุฒิ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องโลกุปปติ”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527, หน้า 27-31.

บรรณานุกรม

กวี แสงมณี. “อรุณวตีสูตรา : การตรวจชำระและการศึกษาเชิงวิเคราะห์” วิทยานิพนธ์
ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิต
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523 .

ปัญญาันนทาจารย์, พระ. จุฬัตถวงษ์, แปลโดย สิริ เพ็ชรไชย. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2546.

พินิจวรรณการ (แสง สาลิตุล) เปรียญ, พระ. บัญชีคัมภีร์ภาษาบาลี แล ภาษาสันสกฤต อันมีฉบับในหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โสภณ พิพรรฒธนากร, 2464.

พุทธโฆษาจารย์, พระ. มโนรถปूरणी นาม องคุดตินิกายภูจกถา, ทุดิโย ภาคโ. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535.

_____ . มโนรถปूरणी นาม องคุดตินิกายภูจกถา, ตติโย ภาคโ. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2463.

_____ . วิสุทฺธิมคฺคสุส นาม ปกรณวิเสสสุส ปจโม ภาคโ. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2548.

_____ . วิสุทฺธิมคฺคสุส นาม ปกรณวิเสสสุส ทุดิโย ภาคโ. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2548.

_____ . สมนุดปาสาทิกา นาม วินยภูจกถา ปจโม ภาคโ. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2541.

_____ . สารตถปกาสินียา นาม สัยุดตินิกายภูจกถา ปจโม ภาคโ. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2463), หน้า 329.

_____ . สารตถปกาสินียา นาม สัยุดตินิกายภูจกถา ทุดิโย ภาคโ. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2463.

_____ . สมงคฺลวิลาสินียา ทิมนิกายภูจกถาย ตติโย ภาคโ. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2463.

พุทธรัชชิตาจารย์, พระ. ชินาลงการภูฏิกา. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2545.

มหาธรรมราชา (ลิไท), พระ. ไตรภูมิภค. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2526.

สมพงษ์ ปรินชาจินดาวุฒิ, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องโลกอุปติ”, วิทยานิพนธ์
ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิต
วิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.

สุดตนต์ปิฎเก สยุตตนิภายสุส สคากวคโค. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2523.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง, “วรรณกรรมโลกศาสตร์ในพุทธศาสนาเถรวาท”, เอกสาร
ประกอบการประชุมเชิงวิชาการ เรื่องวรรณกรรมเกี่ยวกับโลกศาสตร์
และสภามิตพระร่วง. เอกสารอัดสำเนา, 2527.

อภิธมฺมตฺถสงคฺคพาลี อถวา อภิธมฺมตฺถวิภาวินี นาม อภิธมฺมตฺถสงคฺคทฎีกา.
กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2546.

อภิธานปฺปทีปิกา และ อภิธานปฺปทีปิกาฎีกา. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย,
2535.

Bode, M.H. **The Pali Literature of Burma** Rangoon : Burma Research Society,
1965.

“Pañcagatidīpanam” ed. by Léon Feer **Journal of the Pali Text Society**, 1884, p. 153-161.

บทคัดย่อ

แหล่งที่มาและการกำหนดอายุคัมภีร์อรุณวตีสูต

คัมภีร์อรุณวตีสูตเป็นคัมภีร์โลกศาสตร์คัมภีร์หนึ่งที่มีการอ้างอิงอยู่ในคัมภีร์ไตรภูมิพระร่วง บทพระราชนิพนธ์ในพระมหากษัตริย์ (ลิไท)

เนื้อหาของคัมภีร์นี้เป็นกรขยายความจากอรุณวตีสูต มัชฌิมนิกาย โดยนำเนื้อหาจากวรรณคดีบาลีสัมัยอรรถกถาและหลังอรรถกถา สันนิษฐานว่าคัมภีร์อรุณวตีสูตประพันธ์ขึ้นในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 17-กลางศตวรรษที่ 18 ในอาณาจักรพุกาม

Abstract

“Source and Dating of Arunvati-sutta”

Arunvati-sutta is a book about cosmology in Pali. It is one of the texts referred to in Tebhumikatha, which was composed by King Mahadhammaraja (Lidai).

The Arunvati-sutta is a commentary on the Culaniya-sutta in Manoratha purani, which was derived from Pali literature. It is assumed that Arunvati-sutta was composed during 17th-18th centuries B.E.